

## ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ПЕДАГОГА ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ

### OCCUPATIONAL GUIDANCE FOR PROSPECTIVE STUDENTS OF THE TEACHER AS A MECHANISM OF FORMING A CONFIDENTIAL PROFESSION SELECTION

*Досліджено законодавче забезпечення профорієнтаційної роботи із випускниками шкіл України. Розглянуто науково-педагогічні дослідження професійної орієнтації, психолого-педагогічних основ професійного самовизначення учнів до професійної діяльності в системі загальної середньої освіти. Розкрито результати опитування серед випускників закладів загальної середньої освіти по місту Чернігів. Проаналізовано основні чинники, які впливають на вибір абітурієнтом професії. Встановлено, що профорієнтаційна робота із випускниками шкіл має містити кілька важливих етапів: профінформаційний, профдіагностичний, профконсультативний та професійна апробація.*

**Ключові слова:** профорієнтація, чинники самовизначення, профінформаційний, профдіагностичний, профконсультативний, професійна апробація.

*Исследовано законодательное обеспечение профориентационной работы с выпускниками школ Украины. Рассмотрены научно-педагогические исследования профессиональной ориентации, психолого-педагогических основ профессионального самоопределения учащихся к профессиональной деятельности в системе общего среднего образования. Раскрыты результаты опроса среди выпускников учреждений общего среднего образования по городу Чернигову. Проанализированы основные*

*факторы, влияющие на выбор абитуриентом профессии. Установлено, что профориентационная работа с выпускниками школ должна содержать несколько важных этапов: профинформационный, профдиагностический, профконсультативный и профессиональная апробация.*

**Ключевые слова:** профориентация, факторы самоопределения, профинформационный, профдиагностический, профконсультативный, профессиональная апробация.

*The legislative support of occupational guidance for prospective students with school leavers of Ukrainian schools is researched. The scientific-pedagogical researches of occupational guidance for prospective students, psychological and pedagogical bases of professional self-determination of students to professional activity in the system of general secondary education are considered. The results of the survey among the school leavers of general secondary education institutions in the town of Chernihiv are revealed. The main factors influencing for choosing of profession by an entrant are analyzed. It has been established that occupational guidance for prospective students with school leavers should contain several important stages: vocational-informative, vocational-diagnostic, vocational-counseling and vocational testing.*

**Key words:** occupational guidance for prospective students, factors of self-determination, vocational-informative, vocational-diagnostic, vocational-counseling, vocational testing.

УДК 373.6

**Педорич А.В.,**

канд. пед. наук,  
доцент кафедри педагогіки  
та гуманітарних дисциплін  
Академія Державної пенітенціарної  
служби

#### Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах підвищення вимог до якості трудового потенціалу зростає потреба у формуванні у молоді системи цінностей, за якої повага до праці, прагнення до об'єктивного, раціонального визначення професійного шляху, кар'єрного росту та вдосконалення стає фундаментом майбутнього молоді людини. Питання професійної орієнтації набувають особливого значення. Правильний вибір професії значною мірою гарантує молоді ефективне використання її сил і знань в інтересах особи і суспільства, і, навпаки, людині заважають власні неадекватні очікування щодо свого професійного визначення [1].

Профорієнтаційна робота в навчальному закладі здійснюється з урахуванням законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», указів Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки», Концепції державної системи професійної орієнтації населення (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 842 від 17 вересня 2008 р.),

Концепції профільного навчання у старшій школі (затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України № 1456 від 21.10.2013 р.), Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат (затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України № 430 від 30.11.1993 р.), Примірною постановою про консультативний центр для батьків або осіб, які їх замінюють, і дітей, які виховуються в умовах сім'ї (затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 714 від 30 червня 2011 р.), Положення про психологічну службу системи освіти України (затвердженого Наказом Міністерства освіти України № 127 від 03.05.1999 р.), листа Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» № 2.1/101828 від 25.07.2016 р.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми розвитку особистості, професійної орієнтації, психолого-педагогічних основ професійного самовизначення учнів до професійної діяльності

в системі загальної середньої освіти досліджено у низці праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Наукові засади означених психолого-педагогічних напрямів досліджень розкриваються в таких аспектах: проблеми професійного самовизначення та профорієнтації учнів (І. Волощук, Д. Закатнова, Є.Климова, О. Мельник, І. Назімов, Є.Павлютенкова, Н. Побірченко, Н. Пряжнікова, М. Піддячий, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, В. Чебишева, Б. Янцур); особливості трудового і професійного навчання учнів (А. Вихрущ, Н. Калініченко, О. Коберник, Г. Левченко, В. Сидоренко, Г. Терещук, А. Тарар, О. Шпак).

Фундаментальні дослідження цієї проблеми в останні роки проводилися Н. Бібік, В. Мадзігоном, М. Піддячим, В. Побірченко та іншими українськими вченими [2–4].

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Як бачимо, над цим питанням у тому чи іншому вигляді працювали багато. Проте, на нашу думку, профорієнтаційна робота у сучасній школі полягає не тільки в ознайомленні учнів із професіями та правилами їх вибору, а й у вихованні спрямованості на самопізнання як основу професійного самовизначення; формування вміння аналізувати свої здібності, зіставляти їх із вимогами конкретної професії, планувати власну траєкторію оволодіння професією, розвивати власні професійно важливі якості особистості, щоб їхній вибір майбутньої роботи був більш реальним і адекватним. Часто організація профорієнтації, особливо на рівні школи або рівні місцевих органів виконавчої влади, розглядається як самоціль, а не засіб досягнення завдань розвитку і професійного самовизначення особистості учня.

**Метою статті** є проведення аналізу і дослідження профорієнтації старшокласників та знаходження шляхів покращення даної роботи.

**Виклад основного матеріалу.** Головне завдання профорієнтаційної роботи в школі – надання учням допомоги у визначенні життєвого шляху за допомогою діагностичної оцінки особистості, здатності виконувати ту чи іншу роботу. Варто враховувати, що учні загальноосвітніх навчальних закладів мають право на вільний вибір професії.

У методиці для оцінки готовності старшокласників до професійного самовизначення використовуються такі критерії:

1) мотиваційний (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії; сформованість професійних намірів);

2) когнітивний (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій; наявність профінформаційних знань; адекватна самооцінка);

3) практичний (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів щодо його реалізації) [6, с. 25].

Дослідження показують, що тільки 40% підлітків вибирають професію з урахуванням змісту майбутньої діяльності, а інші – під впливом друзів і батьків або засобів масової інформації. При цьому в середньому вони можуть назвати лише 20–26 професій. Отже, професійний вибір здебільшого виявляється випадковим, малообґрунтованим і неусвідомленим.

Наслідки такого кроку в дорослому житті психологам добре відомі: гіркі розчарування, які нерідко супроводжуються труднощами пошуку роботи (колись престижна професія перестає бути такою), плюс звинувачення на адресу дорослих – і батьків, і педагогів, що не підказали, не відрадили, не наполягли. За всім цим ховаються не тільки помилки щодо схильності кожної людини до певного виду діяльності, а й намір перекласти відповідальність за професійний вибір на оточення [8].

Найбільш поширеними формами профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти [5] є бесіди, лекції, вікторини. Серед профорієнтаційних заходів у закладах загальної середньої освіти частіше за інші проводяться дні відкритих дверей у закладах професійно-технічної освіти та закладах вищої освіти, екскурсії на виробництво. Проте заходи, що дають практичну інформацію щодо ситуації на ринку праці (зустрічі з працівниками центру зайнятості, тижні профорієнтації), у навчальних закладах проводяться рідко.

Було проведено дослідження випускників щодо низки питань, у тому числі і стосовно профорієнтації. У дослідженні брали участь 1 384 із 1 501 випускника із закладів загальної середньої освіти міста Чернігів. У статті буде наведено частину матеріалу експериментального опитування випускників 11 класу міста Чернігів.

Метою анкетування було одержання інформації про: чинники, що впливають на учнів 11-х класів закладів загальної середньої освіти міста Чернігів у процесі вибору професії; заходи профорієнтаційного спрямування в 11-х класах закладів загальної середньої освіти міста Чернігів; рівень поінформованості учнів із питань професійного самовизначення; проблемні питання, які виникають під час здійснення профорієнтаційної роботи; обізнаність учнів 11-х класів щодо офіційного працевлаштування, сформованість професійних спрямувань.

Як показало анкетування, серед проведених заходів профорієнтаційного спрямування в 11-х класах закладів загальної середньої освіти міста Чернігів випускники виділили певні із них. За значущістю для професійного вибору випускники визначили такі заходи: бесіди, лекції, вікторини – 931 випускник (67,3%), дні відкритих дверей у закладах професійно-технічної освіти та закладах вищої освіти – 872 (63%), екскурсії на виробництво – 747 (54%), зустрічі з представниками різ-

них професій – 627 (45,3%), тренінги – 512 (37%), тижні профорієнтації – 318 (23%), зустрічі з працівниками центру зайнятості – 273 (19,7%), інше – 56 (4%).

Як показує дослідження, під час профорієнтаційних бесід практичні психологи зосереджують увагу учнів переважно на психофізіологічних аспектах професійного вибору: розвитку індивідуальних професійно важливих якостей, а вчителі – на практичних аспектах: умовах здобуття професій і особливостях працевлаштування, попиті професій на ринку праці.

До класних керівників, практичних психологів за консультаціями щодо вибору професії звертається половина учнів. Однак результативність консультування як практичних психологів, так і класних керівників невисока: скористалась їхніми порадами незначна кількість опитаних старшокласників.

Батьки учнів 11-х класів із питань професійного визначення їхніх дітей частіше спілкуються з класними керівниками, ніж із практичними психологами. Показником ефективності профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти є сформовані професійні плани старшокласників. За результатами дослідження, тільки половина учнів 11-х класів визначилася з професією.

У результаті опрацювання анкет виявили чинники, що вплинули на професійне самовизначення випускників 2017–2018 навчального року. До лідерів усіх чинників належать:

- поради батьків;
- бажання учнів реалізувати свої здібності;
- престижність професії у суспільстві.

Таким чином, виникають протиріччя. Батьки впливають на вибір професії випускником, водночас трудові династії в Україні не в пошані. Двоє з п'яти громадян не хочуть, щоб діти вибрали їхню професію. Найчастіше чад відмовляють від свого шляху працівники сфери освіти, юристи, фахівці з транспорту і логістики. Про це свідчать результати опитування, проведеного міжнародним кадровим порталом HeadHunter. [9].

Як показало опитування, дві третини дітей отримують інформацію про різні спеціальності вдома в сім'ї, тобто турбота про профорієнтацію повністю лягає на плечі батьків. Третина дізнається про професії в школі або дитячому садку і ще стільки ж – із відкритих джерел, наприклад, із мережі Internet. І тільки 9% батьків відвідують із дітьми спеціальні екскурсії в компанії або на виробництво і майже стільки ж – дні відкритих дверей у закладах вищої освіти. Тільки в одному з двадцяти випадків на допомогу приходять спеціалізовані дитячі центри. І практично кожна десята дитина зовсім не отримує інформацію про роботу і професії.

Таким чином, в основному поради містять перелік професій, які не варто опановувати. Також батьки, допомагаючи дітям визначитися з майбут-

ньою професією, турбуються через невідомість: вони не можуть спрогнозувати, які професії будуть затребувані через 10–15 років.

Більше чверті опитаних незадоволені відсутністю системи профорієнтації дітей у школах і дитячих садках. П'ята частина стурбована тим, що їх син або дочка не проявляє виражених схильностей до тієї чи іншої професії. 8% зізналися, що не володіють достатніми знаннями, щоб допомогти своїй дитині. І лише троє зі ста відповіли, що їм не подобається вибрана дітьми професія. За даними опитування, менше п'ятої частини опитаних не турбуються про вибір професії власною дитиною.

І тільки один із десяти батьків упевнено заявив, що хотів би, щоб дитина в майбутньому вибрала його професію або професію одного з членів сім'ї. Ще третина скоріше «за» продовження династії. Приблизно двоє з п'яти не в захваті від такої ідеї.

Найчастіше мріють прищепити дітям інтерес до своєї справи IT-фахівці, представники творчих професій (мистецтво, реклама, PR, журналістика) і фахівці з нерухомості [7].

Таким чином, широко поширені такі явища: вибір професії за компанію, під впливом друзів, делегування відповідальності за вибір дорослим (батькам або вчителям), орієнтація переважно на престижність і прибутковість, а також зайва романтизація професії, недооцінка своїх фізичних даних, необхідних для неї, зрештою, незнання основних етапів підготовки до вибору. Проблема і в тому, що нині така різноманітність спеціальностей, що в ній губляться не лише діти, а й батьки. Про багатьох ми просто не чули, у нас навіть немає таких понять у глосарії: наприклад, програміст віртуальної реальності або менеджер внутрішніх венчурних фондів – хто це? І з усім тим натовпом треба вибрати щось одне, адже ставки високі.

Але головна складність для сучасних школярів, мабуть, у тому, що, володіючи знаннями і талантами, вони мають недостатньо розвинуті емоційно-вольові центри. Чим успішніше батьки і чим більше дитина навантажена різними гуртками та заняттями, тим складніше їй визначитися. Тому що є так звана полігамність інтересів.

Здібності дитини сильно залежать від того, що йому подобається в цей момент. І тут криється найбільший ризик. Насамперед, ця залежність характерна для пубертатного віку, тому намагатися визначитися з професією якомога раніше – погана ідея. Також дуже впливає і соціальне середовище: тільки в 17 років дитина починає відчувати якусь зовнішню опору, коли її оточення, її тусовка теж зайнята цим питанням.

Internet пропонує таку схему профорієнтації. Перший етап – окреслити своє «хочу» (переваги, схильності, очікування), другий – проаналізувати своє «можу» (здатності, особисті якості), третій – вивчити різні професії і ознайомитися з повною

професіограмою вподобаних, четвертий – промониторити ситуацію на ринку праці (що затребуване, чого не вистачає) і п'ятий – зробити вибір!

У теорії все, звичайно, виглядає красиво, а на практиці? Через низьку визначеність на старті відразу сказати, чим би старшокласники хотіли займатися по життю, нині можуть тільки 10–15% дітей. Та й то не факт, що батьки схвалють вибір. Решті ж потрібна допомога. Багато хто звертається до онлайн-тестування на професію.

Про незначну результативність профорієнтаційної роботи зі школярами свідчать пов'язані із професійним самовизначенням учнів суперечності між: нахилами та здібностями й вимогами професії; домаганнями й реальними можливостями виконувати певну роботу; здібностями та престижністю професії; бажанням заздалегідь спробувати себе в професійній діяльності та відсутністю такої можливості в школі; а також між станом здоров'я, особливостями характеру, звичок і вимогами, які ставить майбутня професія тощо. Це внутрішні індивідуально-психологічні суперечності.

На основі проведеного аналізу досліджень можемо зробити узагальнення: зазвичай вибір професії молодими людьми відбувається на основі зовнішньої привабливості, приміром, за рівнем зарплати, іміджем установи, престижністю професії, за прикладом батьків, друзів тощо. Але при цьому часто-густо ігноруються, нехтуються якості власної особистості. Останнє відбувається тому, що людина, як правило, краще знає об'єктивну дійсність (навчальний предмет, свій одяг, робоче місце і т.д.), ніж свої суб'єктивні психологічні властивості.

У цій ситуації важливо зрозуміти, з якою метою ми проходимо тест. Якщо дитина не знає, чого вона хоче, то програма за неї це не вирішить. Якщо ж знає хоча б приблизно, тоді тест допоможе їй визначитися чіткіше. Але і тут є свої нюанси.

Наприклад, програма видає, що ви можете працювати в сфері професій «людина – людина». А в цьому списку 38 найменувань, і між ними – прірва: наприклад, лікар і поліцейський. Тому краще за все вибрати персоналізований підхід – консультацію психолога. При його допомозі можна пройти «прицільне» тестування і скласти карту талантів дитини, звертаючи увагу на те, що нині називають мультиталантом, або надпрофесійними вміннями. Наприклад, у наявності хороші комунікативні здібності і високий рівень вербалізації – при таких вихідних даних можна вибрати десяток професій. Але треба щось одне. І тут важливо, по-перше, познайомити дитину з цим світом професій, по-друге, розвивати його таланти, дозволяючи пробувати нове і кидати те, що не сподобалося. І, по-третє, знизити ризики, але залишити дитині змогу вибирати. «Так, вона може провчитися перший курс у ЗВО і сказати: «Це не моє». У неї на початку навчання має бути таке право.

Набагато гірше, якщо після закінчення університету дитина скаже: «Мама-тато, ось диплом, я його вам дарую, і до побачення, я пішов (-ла) шукати себе». До речі, молодих людей, які звертаються до психологів із проблемою профорієнтації в 20–25 років, після вищої школи, досить багато.

Крім психологічних суперечностей, не менш важливі й суперечності соціально-економічні: між сучасними вимогами до фахівця й застарілими уявленнями про шляхи розвитку економіки, її кадрове забезпечення; між інтересами учнівської молоді, її професійними планами та потребами ринку праці; між необхідністю координації й інтеграції профорієнтаційних впливів і вирішенням цієї проблеми вузьковідомими шляхами й засобами тощо.

Якщо запитати, наприклад, у школяра, який у нього коефіцієнт інтелекту (IQ), тип темпераменту чи характеру, структура інтересів, сенс життя тощо, у відповідь ви почуєте дуже сумну й примарну оцінку самого себе.

Водночас більшість сучасних професій є дуже складними і також потребують ретельного глибокого пізнання, до того ж їх кількість сягає тисяч. Тому так важливо знайти свій, «сродний труд», як говорив свого часу Г.С. Сковорода. А невдалий вибір професії призводить до незадоволення собою, неефективності праці, невдалої кар'єри, безробіття та, крім того, до страждань від професійних хвороб.

А якщо додати до цього, що структура професій стрімко змінюється, потрібні ще й мобільність, гнучкість, готовність до своєчасної зміни спеціальності, то проблема вибору ускладнюється. Саме тому значній кількості людей потрібна професійна кваліфікована допомога у вирішенні цієї проблеми, яку здійснює система профорієнтації. До того ж процес вибору професії характеризується багатовимірністю. Для правильного, адекватного вибору випускнику загальноосвітнього навчального закладу варто провести велику внутрішню роботу.

У результаті дослідження цього питання дійшли висновку, що профорієнтаційна робота має містити кілька важливих етапів:

**Перший етап** – профінформаційний. Він дає змогу отримати максимум інформації про професії, їх зміст, статус на ринку праці, рівень необхідної освіти, перспективи працевлаштування, можливості продовження навчання. На цьому етапі ознайомлюють молодих випускників із професіограмами та психограмами різних професій.

**Другий етап** – профдіагностика, яка має на меті виявлення мотивів, інтересів, схильностей та здібностей випускника до опанування професії.

**Третій етап** – профконсультавання, що передбачає надання допомоги у виборі професії на основі зіставлення професіограм та психограм із даними психодіагностики юної особистості і встановлення ступеня відповідності між професією

та її якостями. У процесі консультації може здійснюватися переорієнтація абітурієнта з випадково вибраної на іншу професію (спеціальність), однак остаточний вибір залишається за ним.

Четвертий етап – професійна апробація, під час якої відбувається знайомство учнів із робочими місцями, їх технічним оснащенням; визначаються і перевіряються здібності майбутнього працівника безпосередньо у трудовій діяльності, здатність виконувати операції у визначеній послідовності; співвідносяться очікування молодих людей із реальними умовами трудової діяльності; здійснюється оцінка ними самими своїх можливостей засвоєння вибраної професії. Нині це складно зробити через переважання приватної форми власності над трудовими місцями та великого відсотку людей, що потребують працевлаштування.

Варто зауважити, що деякі професії потребують тривалої і ґрунтовної підготовки, навчання у закладах вищої освіти, закладах професійно-технічної освіти, навчальних курсах тощо. Тому чим раніше людина усвідомить, що професія вибрана невідповідно, тим більше користі вона зробить для себе та не марнуватиме час.

**Висновки.** Проблема вибору професії є надзвичайно важливою і непростою. Існує безліч суперечностей та суто технологічних питань вибору професії, але суспільство і педагоги разом із батьками та випускниками мають розв'язати ці завдання та дати відповідь на виклики часу.

Профорієнтаційна робота з випускниками має особливості і має здійснюватися як цілеспрямована, керована, скоординована діяльність навчальних закладів, підприємств, установ, організацій та громадськості, що забезпечує створення організаційних і психолого-педагогічних умов,

необхідних для свідомого вибору професії та підвищення конкурентності молоді на ринку праці.

У подальших дослідженнях розглянутої проблеми варто ґрунтовно розкрити нові технології профорієнтаційної роботи, особливості регіональних ринків праці та умови вирішення проблем профорієнтації у глобалізованому економічному просторі.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баріхашвілі І.І., Ворона М.П., Старіков І.М. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Атол, 2006. 223 с.
2. Бібік Н.М. Запровадження системи профільного навчання в старшій школі. Біла книга національної освіти України / НАПН України; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ, 2010. С. 154–164.
3. Мадзигон В.Н. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 360 с.
4. Піддячий М.І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2008. 228 с.
5. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380.
6. Професійне самовизначення старшокласників: метод. посіб. / за ред. Д.О. Закатнова. Київ: Шкільний світ, 2006. 128 с.
7. Профорієнтація в Україні: як це працює. URL: <http://businessua.com/robo/28676proforientaciya-v-ukraini-yak-ce-pracyue.html> (дата звернення: 15.05.2018).
8. Степанова М. Профорієнтація старшекласників. Школьный психолог. 2016. № 19 (377) С. 23–24.
9. Онлайн-ресурс для пошуку роботи і найму персоналу. URL: <http://www.hh.ua>.